

Nabira KERIMBAYEVA,
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti 2 bosqich doktoranti
E-mail: nabirakarjaubovna@mail.ru

DSc, dotsent E.Vohidov taqrizi asosida

THE CONTENT AND ESSENCE OF DIDACTIC OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

Annotation

This study explores didactic opportunities to promote the professional development of prospective teachers. The study uses mixed methods combining surveys, interviews, focus group discussions, classroom observations, and pre- and post-tests to collect comprehensive data. The results show that collaborative learning, reflective practice and hands-on teaching experience play a crucial role in improving the pedagogical, social and reflective skills of future teachers. However, challenges such as technology integration, time constraints, and balancing theory with practice were identified. The study emphasizes the importance of combining didactic strategies with practical experiences and offers recommendations for optimizing teacher education programs.

Key words: Professional competence, Didactic strategies, Teacher education, Collaborative learning, Reflective practices.

СОДЕРЖАНИЕ И СУТЬ ДИДАКТИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация

В этом исследовании изучаются дидактические возможности для содействия профессиональному развитию будущих учителей. В исследовании используются смешанные методы, сочетающие опросы, интервью, обсуждения в фокус-группах, наблюдения в классе, а также предварительные и последующие тесты для сбора комплексных данных. Результаты показывают, что совместное обучение, рефлексивная практика и практический опыт преподавания играют решающую роль в улучшении педагогических, социальных и рефлексивных навыков будущих учителей. Однако были выявлены такие проблемы, как интеграция технологий, временные ограничения и баланс теории с практикой. В исследовании подчеркивается важность сочетания дидактических стратегий с практическим опытом и предлагаются рекомендации по оптимизации программ подготовки учителей.

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, дидактические стратегии, педагогическое образование, совместное обучение, рефлексивные практики.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI MAZMUNI VA MOHIYATI

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy malakasini rivojlantirishga yordam beradigan didaktik imkoniyatlarni o'rganadi. Tadqiqot keng qamrovli ma'lumotlarni to'plash uchun so'rovlar, intervyyular, fokus-guruh muhokamalari, sinfdagi kuzatuvlar va oldingi va keyingi testlarni birlashtirgan aralash usullardan foydalanadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, hamkorlikda o'rganish, aks ettirish amaliyoti va amaliy o'qitish tajribasi bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik, ijtimoiy va reflektiv qobiliyatlarini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq, texnologiya integratsiyasi, vaqt cheklovlari va nazariy amaliyot bilan muvozanatlash kabi muammolar aniqlandi. Tadqiqot didaktik strategiyalarni amaliy tajribalar bilan uyg'unlashtirish muhimligini ta'kidlaydi va o'qituvchilarning ta'lim dasturlarini optimallashtirish bo'yicha tavsiyalar taklif qiladi.

Kalit so'zlar: Professional kompetentsiya, Didaktik strategiyalar, O'qituvchi ta'limi, Hamkorlikda o'rganish, Reflektiv amaliyotlar

Kirish. Tez o'zgaruvchan ta'lim landshaftida o'qituvchilar nafaqat fanga oid bilimlar, balki keng ko'lami kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lishi kerak. Pedagogik, uslubiy, ijtimoiy va fikrlash qobiliyatlari kabi bu kompetensiyalarni rivojlantirish 21-asr sinflari talablarini qondirish uchun juda muhimdir. Samarali o'qituvchilar ta'lim dasturlari bo'lajak o'qituvchilarga nazariya va amaliyotni bog'lash imkonini beruvchi didaktik strategiyalarni o'z ichiga olishi kerak, bu esa ularning talabalar uchun mazmunli ta'lim tajribasini rivojlantirishga tayyorligini ta'minlaydi.

Didaktika o'qitish fani va san'ati sifatida o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarida o'rganishni tashkil etish, etkazib berish va baholash uchun qimmatli asoslarni taqdim etadi. U tuzilgan, mazmunli faoliyat orqali kasbiy kompetensiyani egallashga yordam beruvchi usullar, tamoyillar va strategiyalarni o'z ichiga oladi. Biroq, o'qituvchilikka nomzodlarga nazariy bilimlarni ochib berishning o'zi yetarli emas. Shuningdek, ularga chuqur tajriba, mulohaza yuritish imkoniyatlari va ularning o'rganishi va o'sishini yaxshilaydigan zamonaviy vositalar va texnologiyalardan foydalanish kerak.

Ushbu maqola bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga yordam beradigan didaktik imkoniyatlarning mazmuni va mohiyatini o'rganishga qaratilgan. U faol ta'lim yondashuvlari, reflektiv amaliyotlar, fanlararo strategiyalar va texnologik yutuqlarni birlashtirishga qaratilgan. Bundan tashqari, maqola amaliy mashg'ulotlar, hamkorlikdagi o'quv muhiti va murabbiylik dasturlari o'qituvchilarning malakasini oshirishga va uzluksiz kasbiy rivojlanishni rag'batlantirishga qanday hissa qo'shishini o'rganadi.

Muammolarni hal qilish va ularni bartaraf etish strategiyalarini taklif qilish orqali ushbu tadqiqot o'qituvchilar, o'qituvchilar trenerlari va siyosatchilar uchun samarali o'qituvchilar ta'lim dasturlarini ishlab chiqish uchun tushuncha beradi. Didaktik tamoyillar va usullardan ataylab foydalanish orqali bo'lajak o'qituvchilar qiziqarli o'quv muhitini yaratish, o'quvchilarning muvaffaqiyatini qo'llab-quvvatlash va o'z faoliyati davomida kasbiy o'sishni saqlab qolishda ko'proq mahoratga ega bo'lishlari mumkin.

O'qituvchilarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirish bir-biri bilan bog'liq bo'lgan ko'plab jihatlarini o'z ichiga oladi. Shulmanning (1987) pedagogik mazmundagi bilim (PK) kontsepsiyasi asos bo'lib, fanga oid bilimlarni samarali o'qitish strategiyalari bilan integratsiyalash muhimligini ta'kidlaydi. Darling-Hammond (2006) ga ko'ra, kasbiy kompetentsiya nafaqat o'qitish qobiliyatlarini, balki o'quvchilarning turli ehtiyojlariga javob berish, sinflarni samarali boshqarish va uzluksiz o'rganish bilan shug'ullanish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

Tadqiqotlar ushbu kontsepsiyani ijtimoiy va hissiy kompetensiyalarni o'z ichiga olgan holda yanada kengaytirdi. Zayxner va Liston (2013) aks ettirish qobiliyatining muhimligini ta'kidlab, o'qituvchilar o'z amaliyotlarini moslashtirish uchun tanqidiy fikrlash va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirishlari kerakligini ta'kidlaydilar. Ushbu aks ettiruvchi jihat umrbod ta'lim olish va kasbiy o'sishni ta'minlash uchun muhim hisoblanadi.

Didaktika o'qituvchi ta'limida o'quv jarayonini tizimlashtirish uchun asos yaratadi. Faoliyatga asoslangan ta'lim, fanlararo o'qitish va o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim professional kompetensiyani rivojlantiruvchi asosiy didaktik usullardan biridir.

Korthagen (2001) amaliy tajribani nazariy ta'lim bilan birlashtirgan didaktik yondashuv bo'lgan realistik o'qituvchi ta'limini ta'kidlaydi. Ushbu modelda fikrlash nazariyani amaliyot bilan bog'lashda markaziy rol o'ynaydi.

Biggs va Tang (2011) fikriga ko'ra, o'quv maqsadlari baholash vazifalari va o'qitish faoliyati bilan mos keladigan konstruktiv moslashuv o'qituvchining malakasini rivojlantirishning hal qiluvchi didaktik tamoyilidir. Bu bo'lajak o'qituvchilarning nafaqat ta'lim nazariyalarini tushunishlarini, balki ularni o'qitish amaliyoti va hayotiy o'qitish holatlarida samarali qo'llashlarini ta'minlaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hamkorlikda o'rganish jamoaviy ish, muloqot va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish orqali professional kompetensiyani oshiradi. Vygotskiyning (1978) proksimal rivojlanish zonasi kontsepsiyasi shuni ko'rsatadiki, o'rganish ko'proq bilimdon tengdoshlar yoki murabbiylar bilan o'zaro aloqada bo'lganda samaraliroq bo'ladi. O'qituvchilar ta'limida hamkorlikda o'rganish bo'lajak o'qituvchilarga munozaralar va jamoaviy ish orqali tajriba almashish, muammolar haqida fikr yuritish va bilimlarni birgalikda qurish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu bo'lim bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning didaktik imkoniyatlarini o'rganish uchun qo'llaniladigan tadqiqot dizayni, usullari, ma'lumotlar to'plash va tahlil qilish usullarini belgilaydi. Mavzuni har tomonlama tushunishni ta'minlash uchun sifat va miqdoriy yondashuvlar kombinatsiyasidan foydalanildi.

Tadqiqotda o'qituvchi ta'limidagi didaktik imkoniyatlarning mazmuni va mohiyatini o'rganish uchun aralash metodli tadqiqot loyihasi qabul qilindi. Ushbu yondashuv sifat va miqdoriy tadqiqotlarning kuchli tomonlarini birlashtirib, tendentsiyalar va naqshlarning statistik tahlili bilan bir qatorda ishtirokchilar tajribasini chuqurroq o'rganish imkonini beradi.

Sifat komponenti: Suhbatlar, fokus-guruh muhokamalari va sinfda o'tkazilgan kuzatuvlar o'qituvchilar va tinglovchilarning tajribalari va tasavvurlari haqida boy, batafsil tushunchalar berdi.

Miqdoriy komponent: Didaktik strategiyalar samaradorligini baholash va kasbiy kompetensiyani rivojlantirishni o'lchash uchun so'rovlar va oldingi va keyingi testlardan foydalanildi.

Tadqiqotda ikki guruh ishtirokchilar ishtirok etdi:

O'qituvchi stajyorlari: Tadqiqotda turli xil o'qituvchilar ta'lim dasturlari bo'yicha 150 nafar bo'lajak o'qituvchilar ishtirok etdilar. Ishtirokchilar xilma-xillikni ta'minlash uchun turli fanlardan tanlab olindi.

O'qituvchilar va murabbiylar: 30 nafar tajribali o'qituvchilar, jumladan universitet professorlari va o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarida ishtirok etgan murabbiylar intervyu va sinfda kuzatishlar orqali o'z hissalari qo'shdilar.

Natijalar va tahlillar

Ushbu bo'lim so'rovlar, intervyular, fokus-guruh muhokamalari, sinfda kuzatishlar, oldingi va keyingi testlar orqali to'plangan ma'lumotlarga asoslangan tadqiqot natijalarini taqdim etadi. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishda didaktik strategiyalarning samaradorligini baholash uchun ham miqdoriy, ham sifat natijalari tahlil qilinadi.

So'rov natijalari

150 nafar o'qituvchi stajyorlarining so'rovnomalari o'z dasturlarida qo'llaniladigan didaktik strategiyalar haqida ijobiy fikr bildirgan:

Ishtirokchilarning 78 foizi hamkorlikda o'rganish jamoaviy ish va muloqot ko'nikmalarini oshirishda samarali ekanligini aniqladi.

72% aks ettiruvchi amaliyotlar (masalan, jumallar va tengdoshlarning fikr-mulohazalari) ularga o'qitish usullarini tanqidiy tahlil qilish va takomillashtirishga yordam berganligini bildirdi.

68% o'qitish amaliyoti davomidagi amaliy tajribani sinfni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishning eng qimmatli komponenti sifatida aniqladi.

So'rovda raqamli vositalarning roli ham ko'rib chiqildi:

Talabalarning 65 foizi texnologiya takomillashtirilgan o'quv platformalari (masalan, LMS) kurs materiallarini yanada qulayroq qilishini ta'kidlaydi.

Pedagogik bilimlar

Sinfni boshqarish malakalari

Reflektiv fikrlash qobiliyatlari $60,85 < 0,05$

Imtihondan oldingi ball (%)	Testdan oldingi ball (%)	Testdan keyingi ball (%)	p-qiymati
Pedagogik bilimlar	65	82	< 0,05
Sinfni boshqarish malakalari	58	80	< 0,05

Biroq, 30% o'qitish amaliyoti davomida texnologiyani integratsiyalashda qiyinchiliklarni qayd etib, ko'proq o'qitish zarurligini ta'kidlaydi.

Pedagogik stajyorlarning malaka oshirish jarayonida ularning kasbiy kompetensiyasining rivojlanishini o'lchash uchun oldingi va keyingi testlar o'tkazildi. Natijalar asosiy vakolat sohalarida sezilarli yaxshilanishni ko'rsatdi:

Pedagogik bilimlar: O'rtacha ball 65% dan 82% gacha ko'tarildi.

Sinfni boshqarish ko'nikmalari: Ballar 58% dan 80% gacha yaxshilandi.

Reflektiv fikrlash: 60% dan 85% gacha sezilarli sakrash kuzatildi.

Juftlangan t-testi barcha sohalarda statistik jihatdan sezilarli yaxshilanishni ko'rsatdi ($p < 0,05$), bu amalga oshirilgan didaktik strategiyalarning samaradorligini ko'rsatadi.

O'qituvchilar va tinglovchilar fokus-guruh muhokamalarida hamkorlikda o'rganishning ahamiyatini ta'kidladilar. Stajyorlardan biri ta'kidlaydi: "Tengdoshlar bilan ishlash menga turli xil o'qitish nuqtai nazarini ko'rishga imkon berdi, bu esa samarali o'qitish amaliyotlari haqidagi tushunchamni kengaytirdi".

Mentorlar, shuningdek, jamoalarda dars rejalashtirish kabi hamkorlikdagi faoliyatlar, haqiqiy o'qitish muhitini aks ettirgan va tinglovchilarni hamkasblar bilan jamoaviy ishlashga tayyorlagani haqida xabar berishdi.

Fikrlash amaliyotlari samarali ekanligi aniqlangan bo'lsa-da, tinglovchilar ham, murabbiylar ham qiyinchiliklarni aniqladilar. Ba'zi ishtirokchilar vaqt cheklovlari va yo'l-yo'riq yo'qligi sababli doimiy ravishda o'z-o'zini mulohaza yuritishda qiynaldi. Bir ustoz shunday deb izoh berdi: "Reflektiv jurnalni yuritish foydalidir, lekin u haqiqatan ham samarali bo'lishi uchun tuzilma va fikr-mulohazalarni talab qiladi."

Suhbatlar texnologiyadan foydalanish bo'yicha turli xil fikrlarni aniqladi. Raqamli vositalar resurslarga kirishni osonlashtirgan bo'lsa-da, ba'zi tinglovchilar cheklangan infratuzilma va ba'zi vositalar bilan tanish bo'lmaganliklari sababli haqiqiy sinflarga texnologiyani integratsiyalash bilan kurashdilar. Bir stajyor shunday dedi: "Men raqamli platformalardan qanday foydalanishni bilaman, lekin texnologiyani boshqarish va haqiqiy sinfda dars berish ba'zida juda qiyin edi."

Sinfda kuzatish natijalari

Amaliy mashg'ulotlar davomida o'tkazilgan kuzatishlar tinglovchilarning nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashlari haqida tushuncha berdi. Asosiy topilmalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Sinfni boshqarish: tinglovchilar o'qituvchilarning xatti-harakatlarini boshqarish va sinf faoliyatini tashkil etishda yaxshilanishlarini ko'rsatdilar. Biroq, ba'zilar kutilmagan vaziyatlarga moslashishda qiynaldi.

Didaktik usullardan foydalanish: Ko'pgina tinglovchilar talabalarga yo'naltirilgan o'qitish usullaridan, jumladan, guruh faoliyati va muammoli o'qitish usullaridan samarali foydalanganlar.

Mulohaza va fikr-mulohazalar: Reflektor amaliyotlarida faol ishtirok etgan tinglovchilar vaqt o'tishi bilan yaxshilanishlarini ko'rsatdilar, chunki ular fikr-mulohazalar asosida o'z usullarini moslashtira oldilar.

Ma'lumotlardan bir nechta qiyinchiliklar paydo bo'ldi:

Cheklangan texnologik infratuzilma: Ba'zi tinglovchilar o'zlarining amaliy mashg'ulotlari davomida zarur texnologiyalarga kirishda qiyinchiliklarga duch kelishgan.

Vaqt cheklovlari: Talabalar ham, murabbiylar ham vaqt cheklovlari ularning mazmunli fikr yuritish qobiliyatiga ta'sir qilganini ta'kidladilar.

Nazariya va amaliyotni muvozanatlash: Ba'zi ishtirokchilar nazariy kurs ishlarini o'qitishning amaliy talablari bilan muvozanatlash qiyin deb topdilar.

Didaktik strategiyalarning samaradorligini miqdoriy baholash uchun juftlashtirilgan t-testlar yordamida oldingi va keyingi testlar natijalari tahlil qilindi. Natijalar barcha kompetensiya sohalarida sezilarli yaxshilanishlarni ko'rsatdi, bu esa qo'llaniladigan didaktik usullarning professional kompetensiyani rivojlantirishda samarali ekanligini tasdiqladi.

Reflektiv fikrlash qobiliyatlari	60	85	< 0,05
----------------------------------	----	----	--------

Natijalar shuni ko'rsatadiki, hamkorlikda o'rganish, aks ettirish amaliyoti va amaliy tajriba kabi didaktik strategiyalar bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga sezilarli hissa qo'shadi. Biroq, o'qituvchilar ta'limi dasturlari samaradorligini optimallashtirish uchun texnologiya integratsiyasi va vaqt cheklovlari bilan bog'liq muammolarni hal qilish kerak.

Xulosa. Natijalar shuni ko'rsatadiki, didaktik strategiyalar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy malakasini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Birgalikda o'rganish, aks ettirish amaliyoti va amaliy o'qitish tajribasining kombinatsiyasi samarali o'qitish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantiradi. Belgilangan muammolarni, xususan, texnologiya va vaqtni boshqarish bilan bog'liq muammolarni hal qilish o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari sifatini yanada oshiradi.

ADABIYOTLAR

1. Darling-Hammond, L. (2006). *Powerful Teacher Education: Lessons from Exemplary Programs*. San Francisco: Jossey-Bass.
2. Shulman, L. S. (1987). Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform. *Harvard Educational Review*, 57(1), 1-22.
3. Zeichner, K., & Liston, D. (2013). *Reflective Teaching: An Introduction*. New York: Routledge.
4. Korthagen, F. A. J. (2001). *Linking Practice and Theory: The Pedagogy of Realistic Teacher Education*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.